

Muxiddin ABDURAXMONOV,
O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti v.b.,(PhD)
E-mail:Muxiddin1967@gmail.com

O'zMU professori B.To'ychiyev taqrizi asosida

O'ZBEKISTON OLIY TA'LIM TIZIMIDA TIZIMLI TAHLIL SOHASIDA MUTAXASSISLAR TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISH XUSUSIDA

Annotatsiya. Maqolada tizimli tahlil yo'nalishining tadqiq qilish sohalari, ushbu soha bo'yicha oliy ta'lim tizimida mutaxassislar tayyorlash muammolari va shart-sharoitlari yoritilgan. Bundan tashqari tizimli tahlil bo'yicha mutaxassislarining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi o'ziga xos roli ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: tizimli tahlil, oliy ta'lim, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, bashorat, tadqiqot obyektlari.

О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В СФЕРЕ СИСТЕМНОГО АНАЛИЗА В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация

В данной статье освещены сферы исследования направления системного анализа, условия и проблемы подготовки специалистов данной сферы в системе высшего образования. Кроме этого, указаны особенности роли специалистов по системному анализу в социально-экономическом развитии страны.

Ключевые слова: системный анализ, высшее образование, социально-экономическое развитие, прогноз, объекты исследования.

ON IMPROVING THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF SYSTEMS ANALYSIS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN

Annotation

This article highlights the areas of research in the direction of system analysis, the conditions and problems of training specialists in this field in the higher education system. In addition, the features of the role of systems analysis specialists in the socio-economic development of the country are indicated.

Key words: system analysis, higher education, socio-economic development, forecast, objects of research.

Kirish. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirish, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotiga katta hissa qo'shadigan sohalar bo'yicha malakali mutaxassislar tayyorlash muhim strategik ahamiyatga ega. Hozirda O'zbekiston Respublikasida ta'lim yo'nalishida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida mamlakatimiz oliy ta'lim tizimini Markaziy Osiyo mintaqasida xalqaro ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi "xab"ga aylantirish, jumladan kamida 10 ta oliy ta'lim muassasasini xalqaro e'tirof etilgan tashkilotlar (Quacquarelli Symonds World University Rankings, Times Nigher Education yoki Academic Ranking of World Universities) reytingining birinchi 1 000 ta o'rindagi oliy ta'lim muassasalari ro'yxatiga, O'zbekiston Milliy universiteti va Samarqand davlat universitetini birinchi 500 ta o'rindagi oliy ta'lim muassasalari ro'yxatiga kiritish vazifalari belgilangan[1]. Mazkur maqsadni amalga oshirishda tizimli tahlil yo'nalishining ham o'ziga xos o'rni bor.

Hozirgi davrda aksariyat mamlakatlarda faoliyat yuritish shaklidan qat'iy nazar, o'rta yoki katta biznes yoki davlat organi, oliy ta'lim muassasasi bo'ladimi o'zining axborot-tahlil bo'limi mavjud. Ushbu bo'limlarning xodimlari shtati asosan muhandis-texnik va iqtisodchilardan iborat. Ammo bugungi kunda ushbu tuzilmalarga boshqaruv qarorlarini qabul qilish, axborot tahlil faoliyatini ta'minlash sohasida malakali mutaxassislar zarur. Yangi turdagi mazkur mutaxassislar konseptual fikrlash, yangi axborot texnologiyalari asosida innovatsion faoliyat uslublarini o'zlashtirgan tizimli tahlilchilar hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tahlil (grekcha. "analysis" so'zidan olingan bo'lib parchalash, bo'lish, qismlarga ajratish, degan ma'noni anglatadi) tadqiqot

obyektlarini alohida qismlarga bo'lish orqali o'rganish usuli hisoblanadi.

Tizim to'g'risida ta'riflar juda ko'p, lekin ularning birortasi ham fan olimlari tomonidan to'liq tan olinmagan. Biroq, I.N.Drogobitskiy tizimga keng falsafiy ta'rif bergan: "tizim – bu falsafiy toifa bo'lib, materiya va ma'noviy dunyoning tashkil etilishini anglatadi" [5].

Tizimli tahlil sohasidagi mutaxassislar mintaqalarning ijtimoiy-siyosiy taraqqiyoti va ijtimoiy-iqtisodiy strategiyasini ishlab chiqish, budjetning shakllanish va sarf-xarajatlari jarayonlarini takomillashtirish, sohalar, hududlar, mintaqalar va tashkilotlarning innovatsion salohiyatini aniqlay olish kabi murakkab vazifalarni hal qila oladigan kishilardir[2].

Albatta mamlakat taraqqiyoti uchun dolzarb sohalarda malakali mutaxassislar tayyorlash oliy ta'lim tizimining birinchi darajali vazifasidir. Jumladan, O'zbekistonda ushbu sohaga professor-o'qituvchilar, talabalar o'rtasida so'rovlar o'tkazish, jamoatchilik va ish beruvchilarning fikrini o'rganish hamda ilg'or xorijiy tajribalarni tahlil qilish orqali oliy ta'lim sifatini oshirish, o'quv dasturlarini takomillashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish vazifalari yuklatilgan[1].

Shuningdek, oliy ta'lim muassasalari ilmiy faoliyati ham hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollardan kelib chiqib tashkil etilishi, tahlillar asosida innovatsion rivojlanishni prognozlash faoliyati yo'lga qo'yilishi, oliy ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash uchun zarur shart-sharoit yaratish belgilangan. Bu yo'nalishda oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish, ijodiy

fikrlash, tizimli tahlil qilish, o'quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi[1].

Bu sohada xorijiy tajriba namunalarini olib ko'radigan bo'lsak, Rossiyada malakali mutaxassislar – tizimli tahlilchilarni tayyorlash maqsadida mamlakat Ta'lim vazirligi 2000 yilda 553000 “ tizimli tahlil va boshqaruv” yo'nalishida texnika va texnologiya mutaxassiligi bo'yicha bakalavr (magistr) darajasini berish bo'yicha oliy kasbiy ta'limning davlat ta'lim standartini tasdiqlagan. Shu bilan birga, 05.13.01 “tizimli tahlil, boshqarish va axborotni qayta ishlash” mutaxassiligi aspiraturasi tashkil qilingan[3].

“Tizimli tahlil, boshqaruv va (sohalar bo'yicha) axborotni qayta ishlash”- mutaxassiligi murakkab tizimli tahlil uslublarini qo'llash va ishlab chiqish, axborotni qayta ishlash, insonning tadqiqot obyektlariga maqsadli yo'naltirilgan ta'siri, shuningdek tadqiqot obyektlari faoliyatining samaradorligini oshirish maqsadida tahlil, modellashtirish, optimallashtirish, boshqarish va qaror qabul qilishni takomillashtirish muammolari bilan shug'ullanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasini tizimli tahlil nazariyasi bo'yicha mamlakatimiz hamda xorijiy olimlarning olib borgan ilmiy ishlari natijalari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining oliy ta'lim tizimini, xususan tizimli tahlilchilar tayyorlashni yo'lga qo'yishga oid farmon va qarorlari tashkil etadi. Shu bilan birga, rivojlangan xorijiy mamlakatlardan tizimli tahlil usullari va modellarining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, O'zbekistonda tizimli tahlil sohasini rivojlantirish siyosatini yuritishda foydali jihatlarni amaliyotga kiritishda katta turtki bo'lishi mumkin. Shu nuqta nazardan ushbu tadqiqotning metodologik jihati mamlakatimizda innovatsion rivojlanish g'oyalarini amaliyotga joriy etish yo'llarini asoslashdan iborat.

Tahlil va natijalar. Tizimli tahlil ixtisosligining boshqa sohalaridan farqi shundan iboratki, uning asosiy mohiyati obyektlar va jarayonlarning axborotlarni qayta ishlashning zamonaviy uslublaridan foydalanish orqali ularni boshqarish samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan sohaviy o'ziga xos xususiyatlarining rivojlanishi va faoliyat yuritish qonuniyatlarini hamda tizimli aloqalarini nazariy va amaliy tadqiq qilishdan iborat. Tizimli tahlil ixtisosligining ilmiy va texnik muammolarni hal qilishning ahamiyati xalq xo'jaligi uchun zarur yangi axborotlarni qayta ishlash hamda samarali tahlil vositalari va uslublarini ishlab chiqish, mavjudlarini takomillashtirish, murakkab tizimlarni boshqarishning tibbiy, biologik, iqtisodiy, texnik, sifat va ishonchlilik samaradorligini oshirishdan iborat[3].

Tizimli tahlil ixtisosligining tadqiq qilish sohalarini quyidagilardan iborat:

tizimli tahlilning nazariy asoslari va uslublari hamda optimallashtirish, boshqarish, qaror qabul qilish va axborotlarni qayta ishlash;

tizimli tahlil vazifalarini hal qilish samaradorligini baholash hamda mezon va modellarini ishlab chiqish, maqbullashtirish, boshqarish, qaror qabul qilish va axborotlarni qayta ishlash;

tizimli tahlil vazifalarini hal qilishning uslublari va algoritmlarini ishlab chiqish, maqbullashtirish, boshqarish, qaror qabul qilish va axborotlarni qayta ishlash;

tizimli tahlilning maxsus matematik va dasturiy ta'minotini ishlab chiqish, maqbullashtirish, boshqarish, qaror qabul qilish va axborotlarni qayta ishlash;

boshqarish tizimini avvalgi, hozirgi va ekspert ma'lumotlar asosida identifikatsiyalash uslublari;

murakkab tizimlarni strukturaviy parametrlarini sintezlash va tenglashtirish;

murakkab tizimlarni nazariy-ko'plik va nazariy-axborot tahlil qilish;

muammoli-yo'naltirilgan boshqarish tizimlarni ishlab chiqish, qaror qabul qilish va tibbiy, biologik, iqtisodiy, texnik va ijtimoiy obyektlarni maqbullashtirish;

tibbiy, biologik, iqtisodiy, texnik va ijtimoiy tizimlarda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda aqliy qo'llab-quvvatlash uslublari va algoritmlari;

bashorat qilishning uslublari va algoritmlari hamda samaradorlikni baholash, murakkab tizimlarning sifati ishonchligi;

ma'lumotni qayta ishlashning kompyuter uslublari asosida axborotni ko'rib chiqish, o'zgartirish va tahlil qilish;

ekspert ma'lumotni olish, tahlil qilish va qayta ishlashning uslublari.

Bugungi kunda butun dunyoda, jumladan O'zbekiston Respublikasida ham inson faoliyatining turli sohalaridagi vaziyatli yondashuvlarga qiziqishning ortib borishi kuzatilmogda. Jahonning rivojlangan mamlakatlarida yirik korxonalar, kompaniyalar va tashkilotlar hamda ularning bo'limlari va filiallarida faoliyatni tahlil qilish uchun vaziyatli xonalar tashkil qilingan, tahliliy markazlarda voqea-hodisa va reinjiningni bashorat qilish uchun vaziyatni modellashtirish uslublaridan foydalaniladi. Oliy ta'lim muassasalarida tizimli tahlil va malakali boshqarishni muvaffaqiyatli o'rgatish uchun vaziyatli o'qitish uslublari kiritilmogda. Shunday uslublardan biri bo'lgan oliy ta'lim muassasasi bazasida vaziyatli o'quv markazini tashkil qilish bo'lajak mutaxassislarini tayyorlash jarayonini modellashtirish instrumentlaridan biri hisoblanadi. Vaziyatli o'quv markazida ta'lim olgan va boshqaruv qarorlarini qabul qilish, strategiya ishlab chiqish ko'nikmalarini olgan talabalar qo'lga kiritgan tajribalarini turli davlat idoralari, tashkilot, kompaniyalarning vaziyatli markazlarida real holatlarda muvaffaqiyat bilan qo'llash imkoniga ega bo'ladi.

Masalan, Rossiya Federatsiyasida qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlash bo'yicha vaziyatli markazlar Prezident, hukumat va hududiy davlat organlari, ijro hokimiyati huzurida tashkillashtirish ishlari faol rivojlanmogda. Ta'kidlash joizki, ushbu vaziyatli markazlar xodimlarining shariatidagi asosiy zveno bu tizimli tahlilchilar hisoblanadi[3].

Xulosa va takliflar. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi paytda tizimli tahlil sohasiga davlat tomonidan e'tibor kuchaytirilmogda. Ammo tizimli tahlil yo'nalishi bo'yicha mutaxassislarini tayyorlash talab darajasida emas. Hozirda mamlakatimizda faol islohotlar o'tkazilishi davrida ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning islohot qilinishi sharoitida ushbu turdagi mutaxassislariga talab ortishi shubhasiz.

O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida muhim rol o'ynaydigan tizimli tahlil sohasini rivojlantirish uchun uni zarur moliyaviy, infrastrukturaviy, texnologik va axborot vositalari bilan doimiy ravishda ta'minlab borish muhim ahamiyat kasb etadi. Fikrimizga ko'ra, tizimli tahlil sohasini taraqqiy qildirishni uch darajada tadqiq qilish mumkin:

tizimli tahlilni alohida soha sifatida bozor iqtisodiyoti sharoitida barcha zarur vositalar bilan ta'minlab rivojlanishini ta'minlash;

tizimli tahlilni mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, xususan, sohalar, mintaqalar va hududlar kesimida tutgan o'rni va darajasi;

ushbu sektorning rivojlanishi va samarali faoliyat uchun tegishli normativ-huquqiy bazaning takomillashtirish.

Yuqoridagilarni va hozirda iqtisodiyotning aksariyat sohalarini axborot va tahliliy ko'nikmaga ega, uning uslublarini yaxshi o'zlashtirgan malakali mutaxassislariga ehtiyoj sezayotganligini, nazarga olib, amalga oshirish uchun bir qator chuqur o'ylangan va asoslangan chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq;

malakali tizimli tahlilchilarni respublikamizning ilg'or oliy ta'lim muassasalarida tayyorlashni yo'lga qo'yish;

davlat tomonidan tizimli tahlil sohasiga manzilli investitsiyalarni yo'naltirish orqali uni xalq xo'jaligi va boshqaruv tizimiga joriy etish;

tizimli tahlil sohasi mutaxassislariga faoliyatlarini rahbatlantirish maqsadida tegishli shart-sharoit va imtiyozlarni ko'zda tutish;

tizimli tahlil sohasini rivojlantirishda ilg'or xorijiy tajribalarni tadqiq va tahlil qilgan holda samarali qo'llash;

tizimli tahlilchilar imkoniyatlaridan faol foydalanish iqtisodiy va boshqa sohalardagi islohotlarning kutilgan natijalarni berishiga hamkorlik ko'rsatadi.

Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni faol amalga oshirish sharoitida sohani samarali va istiqbolli sohaga aylantirish maqsadida huquqiy, moliyaviy sharoitlarni yaratish, ilmiy-nazariy asoslangan holatda rivojlantirish orqali ushbu sohani mamlakat iqtisodiyotining ta'sirchan subyektlaridan biriga aylantirish mumkin. Ayniqsa so'nggi paytdagi jahon iqtisodiy, moliyaviy inqirozi paytida aniq tahlil va sifatli bashorat muhim ahamiyat va dolzarblilik kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Олий Таълим Тизимини 2030 йилгача Ривожлантириш Концепциясини Тасдиqlаш Тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 08.10.2019 йилдаги ПФ-5847-сон // <https://lex.uz/docs/4545884>
2. Егоров А.И. Системный анализ и управление в высшем профессиональном образовании // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 6-1.; URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=1354>.
3. Егоров А.И. «Вопросы подготовки специалистов для информационно-аналитических подразделений органов государственной власти и других организаций». Научно-практическая конференция «Ситуационные центры 2009» 14-15 апреля 2009 г.: Тезисы выступлений. - М.: РАГС, 2009.
4. М.Ю.Рахимов, О.Т.Астанакулов. Бизнес-таҳлил: янги касб ва янги имкониятлар сари// <http://www.iqtisodiyot.tsue.uz>
5. Дрогобыцкий И.Н. Системный анализ в экономике, М. 2012 г.// <http://library.lgaki.info:404/20>
6. Звягин Л. С. Основы системного анализа: качество и выбор. М. 2014. //URL: <https://moluch.ru/archive/67/11393/>